

De veepest van 1769:

Wat waren de (sociaal) economische gevolgen in DAMwoude?

*“Het zieke vee van stal geleid
Sterft aanstonds wegh, de landman schreit,
En zend, geknield tot Gode zyn'klagen,
Om hulp van zyn gena te wagten.
Maar ligt zal 't jammer dat hem plaagt,
Zoo 'tland voortaan geen vrgten draagt,
Die boete en waar berou vertoonen,
Zoo weinig 't volk, als 't Vee verschoonen.”*

(Tekst op een gedenkpenning uit 1747)

2008 gaat de annalen in als het jaar van de Kredietcrisis die, na in Amerika begonnen te zijn, ook de rest van de wereld niet onberoerd laat. De grote vraag is hoezeer de recessie, die op deze crisis volgt, in 2009 doorwerkt in het dagelijks leven. Hoe zeker zijn we van ons werk? Kunnen we straks nog voldoen aan onze hypothecaire verplichtingen en gaat de waarde van ons koophuis niet teveel dalen? Vertrouwen we ons spaargeld nog toe aan de bankiers die er, tot voor kort, op toch wel erg onverantwoorde manier mee zijn omgesprongen? Onzekerheid troef!

Economische crises zijn van alle tijden. Door de Agrarische Crisis, aan het eind van de 19de eeuw, konden grote boeren amper overleven en besloten vele arbeiders uit Noordoost Friesland “uit arren moede” hun heil aan de overkant van de Grote Plas te zoeken. De werklozen uit de “Dertiger Jaren” kijken met wrok terug op de vernederende behandeling door de overheid die maar mondjesmaat uitkeringen verschafte en velen gedwongen te werk stelde. We roepen steeds: “Dit nooit weer” maar worden telkens geconfronteerd met de terugkerende harde realiteit.

In vergelijking met de 18de eeuw hebben we tegenwoordig meer greep op risico's alhoewel we niet in staat zijn ze allemaal te bezweren. In de 18de eeuw werden de bewoners van Noordoost Friesland regelmatig geconfronteerd met overstromingen, misoogsten, epidemieën en andere onaardigheden die het leven danig in de war brachten. De 18de eeuwers vreesden de veepest die er voor zorgde dat boeren zo nu en dan met (bijna) lege stallen kwamen te zitten. 1714, 1744 en 1769 worden, wat dat betreft, gezien als rampjaren waarvan de pest van 1769 meestal wordt gezien als de ergste. In dit artikel wordt bekeken in hoeverre het economische en dagelijkse leven in en na 1769 is beïnvloed door de veepest. DAMwoude (Dantum-, Akker- en Murmerwoude) dient daarbij als voorbeeld en referentie.

Veepest

De boer uit de 18de eeuw houdt zijn vee altijd nauw in de gaten. Zodra de runderen wat beginnen te kuchen of een zekere loomheid tonen in het lopen en opstaan maakt hij zich grote zorgen want het kunnen de eerste verschijnselen zijn van de veepest die regelmatig de kop opsteekt. Als de beesten na 2 a 3 dagen minder gaan eten en drinken en bovendien weinig tot geen melk geven dan weet de boer dat het ernst is. De runderen, die lijden aan de veepest, transpireren erg en worden verzwakt door hevige koorts. “Het bulken en loejen houdt teffens geheel op”. Na de crisis, die zich rond de zesde of zevende dag voordoet, herstelt een deel van het aangetaste vee en sterft, zo rond de elfde dag, het andere deel.

In 1714 doodt deze plaag, alleen al in Dantumadeel, 1384 en in 1744 2950 runderen. Daarna neemt de veestapel (vooral vanaf 1751) geleidelijk toe om in 1769 ongeveer te halveren. Als de “vijf speciën” in juni 1769 worden aangegeven staan er 3049 koeien en rieren in de weiden van Dantumadeel. Vanaf oktober sterven er in rap tempo 1554 aan de snel opkomende veepest. In juni 1770 worden de “speciën” opnieuw aangegeven en gaat het “slechts” om 1697 koeien en rieren wat een achteruitgang van 44 procent betekent. Relatief gezien is dit het hoogste percentage van alle grietenijen in Friesland.

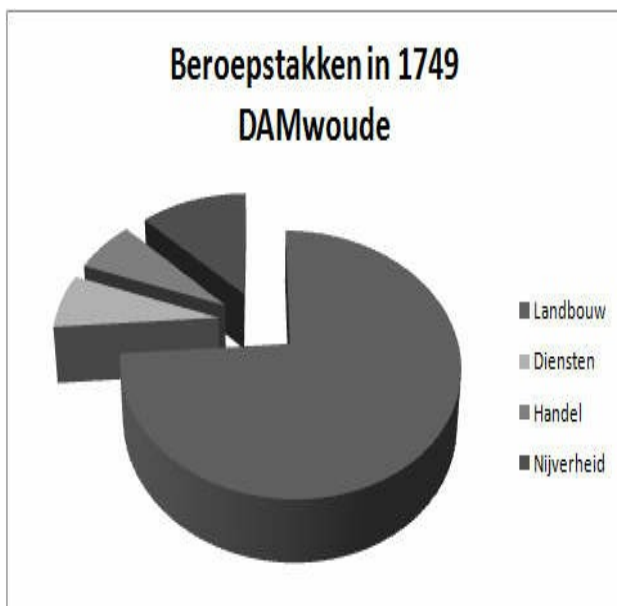
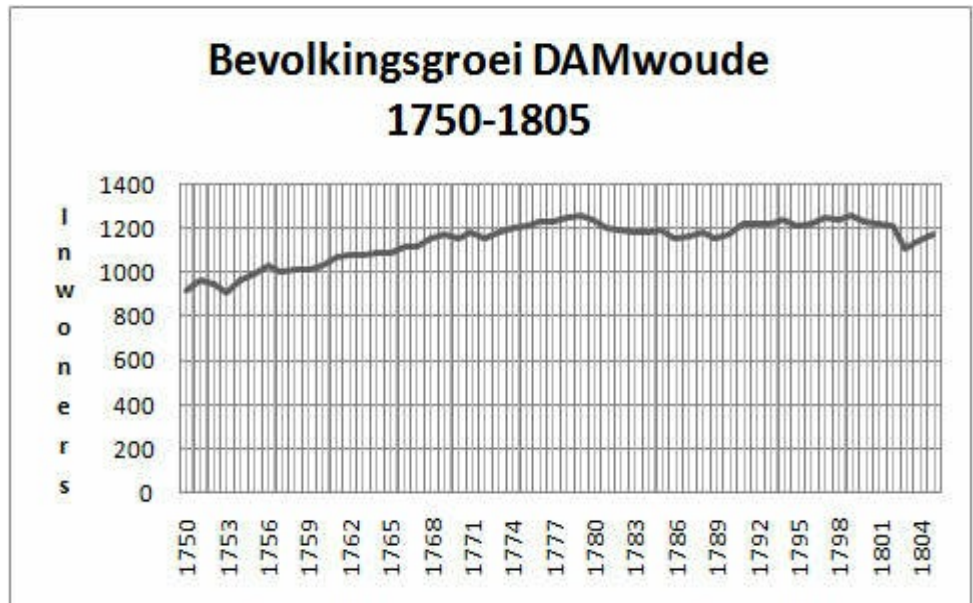
De dorpsamenleving

De samenleving draagt, in de tweede helft van de 18de eeuw, een overwegend agrarisch karakter. Het aantal inwoners neemt in de loop van de 18de eeuw snel toe. Tussen 1714 en 1744 neemt het aantal inwoners van heel Dantumadeel toe met zo'n acht procent en tussen 1744 en 1749 valt een groei te constateren van 9,3 procent. Ook daarna blijft het aantal huishoudens – tot 1779 – stijgen. Hierdoor staan de dorpen voor de taak om nieuwe huizen te bouwen, nieuwe banen te scheppen en meer inkomen te genereren.

De boeren vormen de ruggengraat van de economie want zij verschaffen velen werk en zijn de belangrijkste opdrachtgevers van de ambachtslieden. Met behulp van de Quotistatiekohieren weten we dat in 1749 bijna driekwart van de beroepsbevolking zijn geld verdient in de agrarische sector en één achtste een beroep heeft in het ambacht. Daarnaast zijn er

nog wat handelaren en dienstverleners (zoals de predikanten, schoolmeesters, tolmannen). Murmerwoude is het kleinste dorp dat voor de voorzieningen is aangewezen op Akker- en Dantumawoude die beiden een robuuste dorpskern ("Buorren") rond de kerk hebben. In de twee laatstgenoemde dorpen wonen onder meer een schoenmaker, timmerman, wagenmaker, smid, bakker, schoolmeester en predikant. Tweemaal per week voeren de dorpschippers goederen aan uit Dokkum en Leeuwarden en daarnaast worden de dorpen aangedaan door rondreizende kramers.

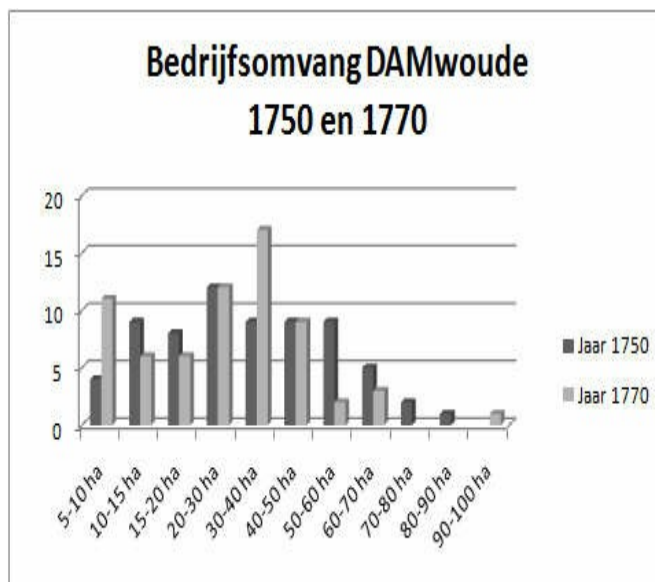
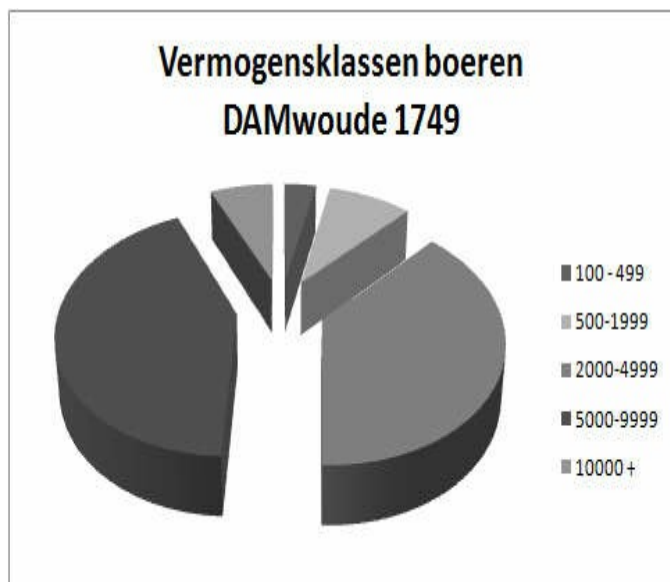
Volgens de Speciekohieren heeft de helft van het aantal huishoudens in 1750 minstens één koe of rier. Arbeiders en ambachtslieden verschaffen zich via een eigen rund en een klein hoekje bouwland wat extra inkomsten. Een boerderij telt in het economische proces pas mee als de boer over minimaal vijf hectare grond beschikt waarop hij zo'n vier tot vijf runderen en één paard kan houden. De boeren in de Dokkumer Wouden hebben altijd een gemengd bedrijf: de veeteelt vormt, naast de akkerbouw, de hoofdbron van de inkomsten. Op grond van deze definitie wonen er in 1750 zestig boeren in DAMwoude waarvan 23 in Dantuma-, 22 in Akker- en 15 in Murmerwoude.

Het lot van de arbeiders is vaak nauw verbonden met dat van de boeren waarbij de laatsten zowel het eerste als het laatste woord mogen spreken. De boeren zijn niet armlastig maar de gemiddelde arbeider is dat wel. Een bewerking van de Quotistatiekohieren leert dat er in DAMwoude in 1749 vierenzeventig arbeiders "bij de boer" werken en dat 83 procent van hen geen bezit heeft. Van twaalf "feinten" wordt ingeschat dat ze tussen de 100 en 500 Caroligulden bezitten en één heeft waarschijnlijk zelfs meer dan 500 Caroligulden in zijn portemonnee. Hun patronen zitten beter in de slappe was alhoewel er keuter- en hereboeren zijn. De boeren van Dantumawoude zijn het rijkste want zij bezitten gemiddeld 3.592 Caroligulden. Hun collega's in Murmerwoude hebben gemiddeld 2394 en die in Akkerwoude 2400 Caroligulden. Ruim 58 procent van de boeren is eigenaar en bewoner en de rest pacht het bedrijf.

In de grafiek op de volgende bladzijde is te zien hoe het bezit in 1749 over de boeren verdeeld is. Van de 65 mensen die zich dan laten registreren als “boer” zijn er een aantal niet helemaal serieus te nemen want zij beschikken zelfs niet eens over een minimaal startkapitaal van 600 Caroligulden. Het grootste deel van de boeren bezit in elk geval 2000 Caroligulden en een enkeling zelfs meer dan 10.000 Caroligulden.

Als het vermogen per boer verschilt dan zal ook de omvang van de boerderijen wel niet gelijk zijn. Met behulp van de reëelkohieren is daar op zijn minst het beeld van te krijgen dat is weergegeven in grafiek die de bedrijfsomvang weergeeft. De vele (keuter)boeren die minder dan 15 hectare grond bewerken hebben niet allemaal een goed belegde boterham en doen er vaak andere dingen naast. De toonaangevende boeren gebruiken minstens 30 hectare en één heeft zelfs de beschikking over bijna 80 hectare.

De samenleving in de tweede helft van de 18de eeuw is minder dynamisch dan de onze maar van stilstand is geen sprake. Tussen 1750 en 1770 neemt het aantal boerderijen, in met name Dantumawoude, snel toe (van 23 naar 32) en worden de boerderijen in Akkerwoude groter. Hiervoor zijn een aantal redenen te bedenken. In de eerste plaats worden enkele boerderijen, in verband met vererving, opgesplitst en de landerijen opnieuw verdeeld. In de tweede plaats speelt mee dat de veengraverij op De Valom beëindigd is en de vroegere turflanden in cultuurland zijn veranderd. Voor Akkerwoude speelt een rol dat de ontginning van het “ûnlân” doorging. In de laatste helft van de 18de eeuw gingen de boeren langzaam de grond tot aan de Broekpôllen in gebruik nemen en is schoorvoetend begonnen, vanaf “De Breedte” bij De Valom met het in cultuur brengen van De Broek (onder Akkerwoude).

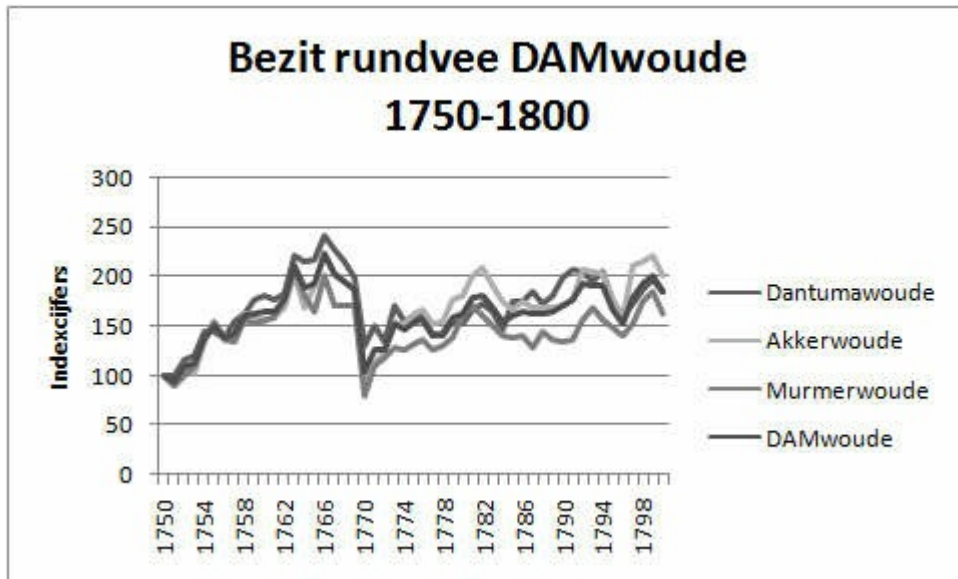
Uiteraard is het ene bedrijf het andere niet maar er valt wel iets te zeggen over de bedrijfsvoering. Als een boer (uit de Dokkumer Wouden) in 1711 overlijdt wordt de veestapel geïnventariseerd. Het gaat om: ‘7 koeien, 2 rieren, 2 hoklingen, 1 suypkalf, 1 merrie, 1 ruyn, 1 schaep, 1 bargh, 5 hennen, 1 haen, 4 enden (=eenden)’. Het inkomen wordt vooral binnengehaald met de runderen en de akkerbouw. In DAMwoude wordt ongeveer één koe per 2,1 hectare gehouden (zie tabel ...) Omdat de mest van het vee gebruikt wordt voor de akkerbouw bepaalt de boer zelf de beste verhouding tussen de veestapel en het areaal landbouwgrond. In de Dokkumer Wouden wordt tussen de 14 en 16 procent van de cultuurgrond gebruikt voor de landbouw. De gewassen die op de (niet erg vruchtbare) zandgrond worden verbouwd zijn onder meer rogge, boekweit en haver.

Hectares	Runderen	Paarden
Min 10	Max 5	1
10-15	4-7	1-2
15-20	6-8	2
20-30	8-12	2-3
30-40	11-16	3-4
40-50	13-20	4-6z

Veepest 1769

Zoals reeds eerder gesteld slaat de veepest in 1769 genadeloos toe. In Holland (Noorder- en Zuiderkwartier) sterven zo'n 160.000 van de in totaal 225.000 runderen. In Friesland bezwijken zo'n 100.000 beesten. Van de koeien sterven drie op de vier beesten; de hokkelingen en rieren hebben meer kans op herstel. De "gebeterde" beesten doen het goed op de markt omdat ze immuun voor de veepest zijn en de boer dus meer bedrijfszekerheid bieden dan beesten die niet zijn aangetast.

De (nog kleine) overheid neemt de regietaak op: ze vaardigt im- en exportverboden uit van rundvee en bepaalt dat de karkassen van de gestorven beesten bestrooid moeten worden met ongebluste kalk zodat niemand er verder iets mee kan. De besmette huizen worden gekenmerkt met zwarte verf en het dode vee moet op verre afstand van de huizen worden begraven.

Er zijn in 1769 126 huishoudens die één of meer runderen op stal hebben staan. Onder hen bevinden zich kleine scharrelaars en grote boeren. Twintig huishoudens (ruim 15 procent) komen de "pestwinter" vrij ongeschonden door maar 19 procent verliest al zijn vee. Van de scharrelaars, die maar één rund hebben, staat de helft aan het eind van 1769 in een lege stal.

De veepest tast de verhouding veestapel – areaal bouwland aan en verstoort zo het economisch evenwicht van de bedrijven. Alhoewel alle boerderijen, met vijf of meer koeien, het hoofd boven water houden zien sommige boeren met lede ogen aan dat hun veestapel gehalveerd wordt. Net als in 1744 proberen ze zo snel mogelijk de lege stallen op te vullen. Koekalveren worden niet meer geslacht en er wordt vee aangekocht in Scandinavië. Als de "speciën" in juni 1770 worden aangegeven hebben meerdere boeren al vervangend vee gekocht. Desondanks is de absolute achteruitgang van de veestapel in DAMwoude in juni 1770 44,4 procent ten opzichte van het jaar daarvoor. Murmerwoude kent een sterftepercentage van 53,3 procent; Akkerwoude 50,5 procent en Dantumawoude noteert "slechts" 34,6 procent.. De reden voor het verschil tussen de drie dorpen ligt waarschijnlijk in het feit dat de doorsnee boer in Dantumawoude rijker was dan zijn collega's in de andere dorpen. Daardoor was hij eerder in staat om nieuw (duur) vee aan te kopen.

Na 1770 neemt het aantal runderen in heel DAMwoude geleidelijk weer toe alhoewel in de 18de eeuw het eerdere niveau van 1766 nimmer wordt bereikt. Dit beeld wijkt sterk af van Friesland als totaliteit (Faber: Drie Eeuwen Friesland). Zandgemeenten als Achtkarspelen en Smallingerland hadden de veestapel "op orde" omstreeks 1780 maar in de Dongeradelen duurde het ook veel langer.

De belangrijkste doelstelling van een boer, of hij in de 21ste of 18de eeuw leeft, is om zijn bedrijf rendabel te laten draaien. Als er minder vee op stal staat dan zullen ook de inkomsten verminderen zodat de boer gedwongen is om te bezuinigen. Op een gemiddelde boerderij werken in de 18de eeuw een "grutfeint", een "lytsfeint" en een "faam" mee. Houdt de boer hen in dienst of stuurt hij een enkeling de laan uit? Met enige regelmaat bestelt de boer een nieuwe sjees of kar maar hij kan die beslissing ook uitstellen waardoor de

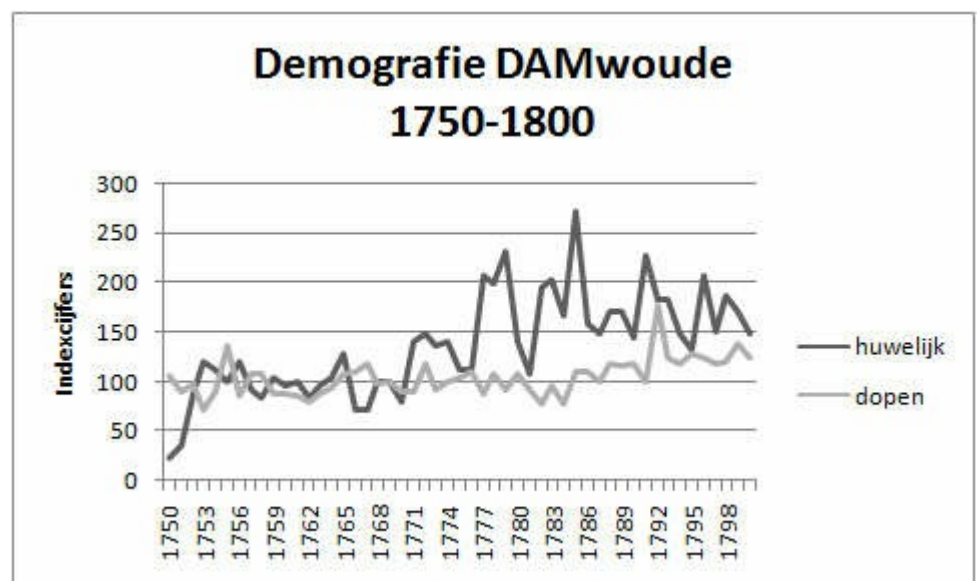
ambachtslieden in het dorp minder werk krijgen. Hoe werkte de veepest in sociaal-economische zin door op de bevolking van DAMwoude? Tijdgenoten hebben er nooit bij stilgestaan dat er, 240 jaar later, nieuwsgierige Aagjes zouden opstaan die juist op deze vraag een antwoord willen. Alhoewel ze hebben verzuimd om concreet materiaal voor het nageslacht achter te laten kunnen we uit de bronnen die wel bewaard zijn gebleven, toch indicatoren destilleren die iets vertellen over de economische situatie na 1769.

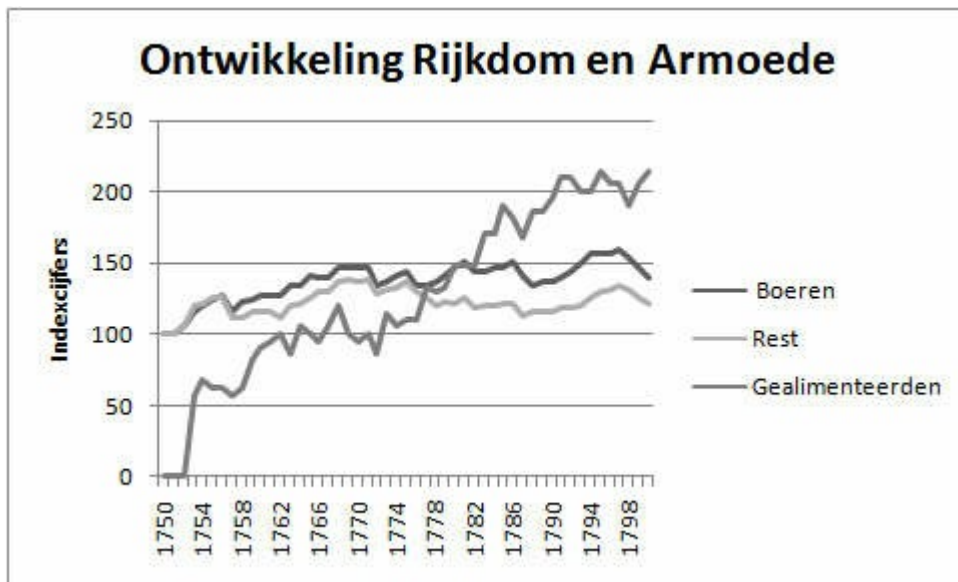
Zetten de boeren in 1770 personeel op straat? De speciekohieren kunnen helpen een antwoord te vinden. Rond de 12de mei staat de agrarische maatschappij elk jaar helemaal op z'n kop. "Verhuiswagens" (in werkelijkheid boerenwagens met wat schamele spulletjes) rijden af en aan want het nieuwe agrarische seizoen begint! De boer beëindigt en vernieuwt elk jaar, met ingang van de 12de mei, de arbeidscontracten hetgeen ook betekent dat de "arbeidershuizen" bij de boerderijen ontruimd dan wel betrokken worden. Voor de dominees is het een zeer drukke tijd omdat er in mei volop getrouwd wordt door jongelui die het ouderlijk nest verlaten. Als, begin juni, de rust hersteld is moeten de "vijf speciën" worden aangegeven zodat de overheid weet hoeveel geld ze van ieder kan vorderen. Afwijkingen in de nieuwe opgave ten opzichte van het voorgaande jaar worden in de kantlijn van het kohier vaak gemotiveerd. In 1770 wordt gemeld dat zes huishoudens in DAMwoude minder personeel hebben. Het gaat om twee meiden en vier knechten. Afgezet in de tijd is dit geen spectaculaire ontwikkeling. Als de boeren echt in personeelskosten hadden gesneden dan was er sprake geweest van veel hogere cijfers.

Na de agrarische crisis aan het eind van de 19de eeuw zagen veel arbeiders in Noordoost Friesland de toekomst niet bepaald zonnig in en trokken ze weg naar het Groningerland of Amerika. In 1770 komen er 22 nieuwe huishoudens bij in DAMwoude en vertrekken er 27. In vergelijking met de voorgaande jaren zijn deze cijfers wel hoog maar niet extreem. Het aantal huishoudens, dat in de speciekohieren wordt genoemd, stijgt tot 1779 om daarna te dalen tot 1799 als het niveau van 1779 weer gehaald wordt. (Zie ook de eerste grafiek bij dit artikel).

Het is een algemeen verschijnsel dat, in tijden van economische malaise, het aantal nieuwe huwelijken en geboorten afneemt. Was dit in DAMwoude ook het geval?. Uit de trouwboeken blijkt dat er in 1770 weliswaar minder getrouwd is dan in 1769, maar dat het aantal huwelijken daarna in absolute zin toeneemt. Het aantal huwelijken fluctueert sterk. In 1775 en 1776 wordt er weinig getrouwd maar 1777, 1780, 1785 en 1791 zijn weer topjaren!

Tussen 1781 en 1785 is er sprake van een stevige dip. Ook het aantal dopelingen in de Hervormde Kerk (in dit geval in heel Dantumadeel) neemt na 1769 niet noemenswaardig af alhoewel er in de jaren tachtig wel minder dopelingen zijn.

Als de economie achteruit boert neemt de financiële welstand van de huishoudens af. Valt hierover iets te zeggen? In de speciekohieren wordt een onderscheid gemaakt tussen personen die meer en die minder dan 600 Caroligulden bezitten. De rijkaards betalen jaarlijks 3 Caroligulden aan hoofdgeld terwijl de anderen met de helft kunnen volstaan. Gealimenteerden (mensen die een uitkering krijgen) zijn helemaal vrijgesteld. Als deze cijfers worden verwerkt krijgen

we de grafiek die hiernaast staat. De indexcijfers voor de boeren en rest (vooral de middenstanders) zijn gebaseerd op de situatie in 1750 en voor het berekenen van de indexcijfers voor de gealimenteerden is het jaar 1769 als uitgangspunt genomen. We zien dat de (echte) boeren na 1769 allemaal het hoogste hoofdgeld blijven betalen. Veel middenstanders (ambachtslieden) worden minder vermogend maar het opmerkelijke is dat dit vooral gebeurt tussen 1776-1780! Het aantal gealimenteerden stijgt na 1769 alhoewel ook hier te zien is dat dit vooral na het eind van de jaren zeventig gebeurt en daarna ook weinig tekenen geven tot herstel.

Conclusie

Het idee dat de bevolking van DAMwoude zwaar getroffen is door de veepest van 1769 moet bijgesteld worden. Tot het jaar 1775/76 neemt het aantal gealimenteerden niet buitensporig toe. Alhoewel er sprake is van een kleine dip is in 1770 wordt er niet minder getrouwd en komen er ook niet minder kinderen ter wereld. In absolute zin blijft het aantal huishoudens zelfs groeien.

In de tweede helft van de jaren zeventig is er sprake van een omslag. Vooral onder de ambachtslieden neemt het aantal mensen dat geen 600 Caroligulden bezit, snel toe. Ook het aantal gealimenteerden stijgt en vanaf 1779 vertrekken er meer huishoudens dan er bij komen. Er is sprake van een recessie die omstreeks 1787 op haar hoogtepunt is en die in elk geval tot na de eeuwwisseling blijft doorsudderen.

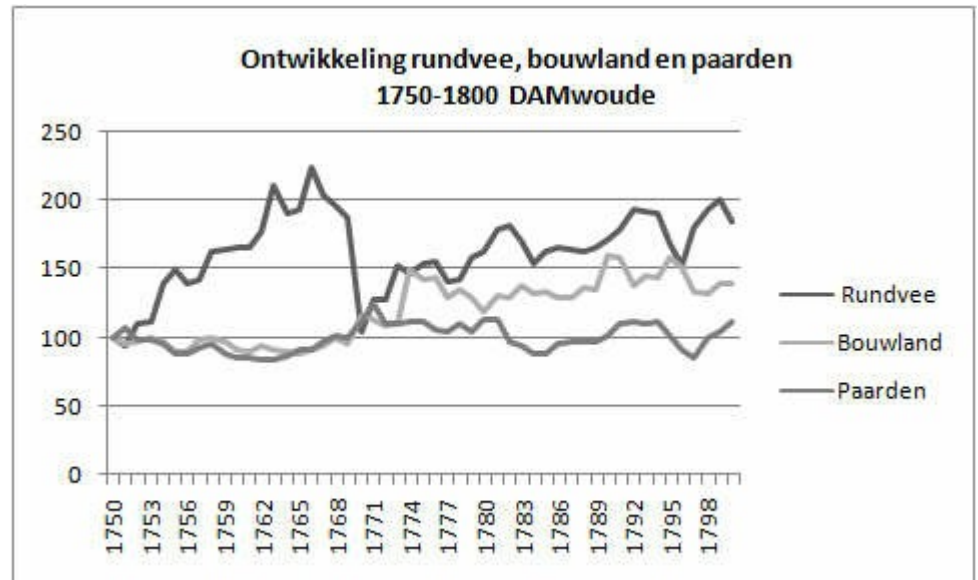
Het antwoord dat we op onze hoofdvraag vinden ("een echte recessie blijft voorlopig uit) is niet bevredigend en vraagt om een verklaring. Waarom valt de economische malaise na 1769 mee en is de recessie die omstreeks 1776 intreedt misschien een uitgesteld gevolg van de veepest?

Op het moment dat de veestapel gehalveerd is treden ook andere economische wetten in werking. Naast de runderprijzen stijgen ook de zuivelprijzen. Op deze wijze wordt een deel van de schade, die de veepest meebrengt, afgewenteld op de consumenten. Daarnaast worden de boeren ook op andere gebieden gecompenseerd: de pachtprijzen dalen en ook de belastingen zijn tijdelijk verlaagd.

Blijft de vraag waarom het na 1776 alsnog misgaat. In de jaren na 1769 werken de Friese boeren hard aan het herstel van de veestapel. In heel Friesland wordt reeds in 1780 het peil van 1769 weer bereikt. In Achtkarspelen en Smallingerland is dat reeds het geval in 1773 en in Dantumadeel is in 1780 slechts de helft van het verlies goedge maakt. De boeren in Oost- en Westdongeradeel blijven ook achter bij het herstel van de veestapel. Omdat de zuivelprijzen vanaf 1772 gaan dalen wordt de crisis, omdat de veestapel onvoldoende is aangevuld, wel merkbaar. De oorzaak ligt waarschijnlijk in het feit dat de boeren in DAMwoude hebben geprobeerd om hun risico's te spreiden. Na 1750 zijn de prijzen voor akkerbouwproducten voortdurend meer gestegen dan die van de veehouderij en de boeren hebben hierin een reden gevonden om

meer aan akkerbouw te doen. Op de achtergrond speelt bovendien mee dat de bevolking van Dantumadeel sinds 1744 voortdurend is toegenomen.

Tussen 1769 en 1771 groeit het aantal paarden in DAMwoude met 25 procent en in 1774 is het areaal bouwland vermeerderd met 40 procent. Waarschijnlijk is er in 1770 en 1771 veel land gescheurd en ingezaaid met klaver dat stikstof aan de grond toevoegt en, door haar bodembedekkend karakter, onkruidgroei tegengaat. Na zo'n twee jaar sterft de klaver af en wordt de grond omgeploegd zodat ze klaar is voor de akkerbouw. Mogelijk is dit voor het eerst echt het geval in 1774.

Van oudsher werd er in DAMwoude veel boekweit en rogge verbouwd. Boekweit heeft weinig mest nodig en de prijzen van rogge kelderden vanaf 1772. Er zijn aanwijzingen dat er in DAMwoude vanaf 1774 aardappelen geteeld zijn. Dit was een zeer intensieve tak van landbouw waarmee "vry rykelyk" het brood te verdienen was. "Over het algemeen zyn veele Dorpen hier door in grooten bloei geraakt, en op sommige de Armenkassen genoegzaam geheel van bezwaar bevryd" (*Tegenwoordige Staat*). Met andere woorden: deze teelt zou in DAMwoude de nieuwe monden voeden en de nieuwe handen werk verschaffen. Helaas mislukte dit omdat de aardappelziekte (krul) vrij snel z'n intrede deed.

In 1776 is de veestapel onvoldoende op peil om te kunnen inspelen op de lagere zuivelprijzen en zijn de investeringen in de landbouw al te niet gedaan. Hierdoor raakt DAMwoude in een recessie.

Ondertussen is het erg onrustig in de politiek. In de 18de eeuw probeert de familie Bergsma zowel in Dantumadeel als Oostdongeradeel de macht te pakken. "Secretaris Bergsma" koopt zoveel mogelijk stemmen op in beide grietenijen en wil zelf graag grietman worden. Als dat niet lukt schuift hij zijn zonen naar voren. Pieter Adrianus Bergsma wordt uiteindelijk grietman in Dantumadeel en zijn broer Johannes Casparus wordt secretaris in dezelfde grietenij. Beide heren studeren rechten aan de Universiteit van Franeker en zijn beïnvloed door de Verlichting. Johannes Casparus wordt later grietman van Franeker en samen met Coert Lambertus van Beyma één van de leiders van de Patriotten.

Pieter Adrianus Bergsma voert een slagvaardig beleid om Dantumadeel economisch sterker te maken. Hij is één van de eersten in Friesland die de inenting van het vee propageert om de veepest tegen te gaan en zoekt naar nieuwe profijtelijke akkerbouwgewassen. Omdat Amerika in 1775 aan een onafhankelijkheidsoorlog tegen Groot-Brittannië begint, stijgen in Nederland de prijzen voor inlandse tabak. Bergsma ziet kansen voor Dantumadeel en legt contacten met de omgeving van Amersfoort waar veel ervaring is met de verbouw van dit gewas. In 1780 wordt Cornelis de Bree benoemd tot "projectleider" om de tabaksbouw in DAMwoude te introduceren. Hij laat twee grote schuren bouwen waar de bladeren gedroogd kunnen worden en koopt een grote kudde schapen aan om de landerijen te bemesten. Toch wordt er al snel een punt achter het experiment gezet. De eerste reden is dat de schapen snel geveld worden door de leverbotziekte en de tweede reden is de snelle daling van de prijzen voor inlandse tabak. In 1784, nog voor het officiële einde van de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog, zijn beide tabaksschuren al bij boelgoed verkocht....

De ijverige grietman Bergsma heeft inmiddels al weer een ander gewas gevonden dat in de Dokkumer Wouden verbouwd kan worden. In 1775 ontdekten de franse dokters Harpong en Brunau dat er met een stukje gebrande cichoreiwortel ook een kopje koffie gezet kan worden. Het is minder smakelijk maar ook aanzienlijk goedkoper. Omstreeks 1782 wordt in DAMwoude met de aankweek van de cichorei begonnen op de braakliggende landerijen die eigenlijk bedoeld waren voor de tabaksteelt. De Tegenwoordige Staat schrijft dat het rond 1789 voorspoedig gaat met de cichoreiteelt. Het geeft “zekerlyk thans aan de Bouwers een goed voordeel” maar “dewyl hier door veelen worden aangezet om hun geluk mede te beproeven, is het te vreezen, dat ook hier ras de klad in zal komen”.

De schrijver van de Tegenwoordige Staat bezat geen voorspellende gaven want de cichorei is belangrijk geweest voor de economie van de Dokkumer Wouden tot aan het begin van de twintigste eeuw. De veepest van 1769 was ongeveer de laatste in een heftige reeks. Aan het eind van de 18de eeuw raakt men deze ziekte langzamerhand de baas door het vee in te enten. Dominee Eelko Alta uit Bozum ontwikkelde hiervoor een serum.

Ten slotte:

Om het bovenstaande artikel leesbaar te houden heb ik er voor gekozen geen voet- of eindnoten op te nemen. Enige jaren geleden heb ik een uitvoerig onderzoek gedaan naar doorwerking van de veepest in DAMwoude. Van het resultaat is een exemplaar aanwezig op Tresoar. In zijn algemeenheid kan ik zeggen dat de studie vooral gebaseerd is op primaire bronnen als de speciekohieren, reëelkohieren, quotisatiekohieren, doop- en trouwboeken enzovoort.

Douwe Halbesma